

LARS JOHANSON'UN ARDINDAN

(08.03.1936-24.11.2025)

Nurettin Demir

■ Türk dili araştırmalarının ve dil biliminin en saygın uzmanlarından Prof. Dr. Dr. h. c. Lars Johanson, 24 Kasım 2025 tarihinde aramızdan ayrıldı. Farklı kurumlarda geçen eğitim ve meslek hayatı, 500 civarında akademik yayını, editörlüğünü yaptığı *Turcologica* dizisi, kurup saygın bir yayın organına dönüştürdüğü *Turkic Languages* adlı dergi, çalışma alanının genişliği, Türkoloji ve dil bilimindeki derin etkisi, başka dillerdeki benzer durumların açıklanmasında da kullanılan modeller geliştirmesi gibi nedenlerle Johanson'u, sınırları belli bir yazıda tanıtmak imkânsızdır. Yine de bu kısa yazıda onu bir parça tanıtarak, ölümüyle geride bıraktığı doldurulması güç boşluğu göstermeye çalışacağım. Daha fazla bilgi almak isteyenler Fikret Turan'la çıkardığım armağan kitaba (2002) ve 2016 tarihli çalışmama bakabilirler. 2024 yılına kadar olan künyesine www.turkiclanguages.com adlı sayfada ulaşılabilir. Güncellenmiş yayın listesi de yakında erişilir duruma getirilecektir.

8 Mart 1936 tarihinde İsveç'in Köping şehrinde doğan Johanson, ilk ve ortaöğrenimini burada tamamladıktan sonra, seçkin üniversitelerde farklı diller ve bilim dallarında eğitim aldı. 1956-1959 yıllarında Uppsala Üniversitesinde Germanistik, İskandinavistik, Slavistik, Türkoloji, Sanskrit ve Karşılaştırmalı Dil Bilimi öğrenimi gördü. Aynı üniversitede Cermen ve İskandinav dillerinde lisansını 1959'da tamamladı. 1959-1960 yıllarında Viyana Üniversitesinde Doğu Dilleri ve 1960-1966 yılları arasında Uppsala Üniversitesinde Türk dilleri, 1961'de Stockholm Üniversitesinde Slav Dilleri okudu. Uppsala Üniversitesinde; Cermen, İskandinav ve Slav dilleri alanındaki mastır derecesini 1961 yılında, Türk Dilleri alanındaki mastır derecesini ise 1963'te aldı. 1963 yılında bir dönem İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde misafir öğrenci olarak bulundu. 1966'da Walter Björkman'ın yönetiminde "*Studien zur reichstürkischen*

Verbalsyntax" adlı doktora tezini tamamladı. Öğrenmeye, akademik birikimini arttırmaya ve birikiminin yansıdığı yayınlar üretmeye ölümüne kadar devam etti. Öyle ki giderken geride 2027 yılında yayımlanması planlanan çalışmalar bıraktı.

Johanson'un öğrenciliği gibi meslek hayatı da farklı ülke ve kurumlarda geçti. 1965-

1971 arasında Uppsala Üniversitesinde Türk Dilleri, 1967-1972 yıllarında Stockholm Üniversitesinde Türk Dilleri ve Dil Bilimi okutmanı olarak çalıştı. Meslek hayatının başında, 1967 yılının altı ayını Londra'da School of Oriental and African Studieste incelemeler; altı ayını da İstanbul'daki İsveç Araştırma Enstitüsünde görev alıp İstanbul, Ankara ve Erzurum'da alan araştırması yaparak geçirdi. 1971'de Uppsala Üniversitesinde Türk Dilleri, 1972'de ise Umeå Üniversitesinde Genel Dil Bilimi Doçenti oldu. 1972-1973 yıllarında Mainz Üniversitesinde, Alexander von Humboldt bursiyeri olarak bulundu. 1973-1980 senelerinde *Swedish Humanistic Research Council*'de, Türkoloji alanında araştırmacı olarak çalıştı. 1973 senesinde, meslek hayatının önemli bir kısmını geçireceği Mainz Üniversitesinde Türkoloji profesörü ünvanını aldı. 1979-1980 yıllarında Frankfurt Üniversitesinde vekil profesör olarak çalıştıktan sonra 1981 yılında Mainz Üniversitesi Türkoloji Bölümünde Prof. Dr. Johannes Benzing'den boşalan ordinaryüslük kadrosuna vekâleten, 1982'de ise aynı göreve asaleten atandı. 2001 yılında Mainz Üniversitesinden emekli olduktan sonra ders vermeye, öğrenci yetiştirmeye, araştırma projeleri yürütmeye devam etti. Kadrolu olarak çalıştıkları yanında çeşitli kurum ve kuruluşta araştırmacı ve misafir öğretim üyesi olarak bulundu. Anlaşılır olması adına bunları şöyle listeleyebiliriz:

1975: Rusya Bilimler Akademisinin misafiri olarak iki aylık süreyle Moskova ve Taşkent'te araştırma,

1976: Sovyetlerin Türkçe konuşulan bölgelerinden Batı Sibirya, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Azerbaycan'ı kapsayacak iki aylık araştırma gezisi,

1979: İki aylık bir süre için Bakû'da SSR Azerbaycan Bilimler Akademisinde misafir araştırmacı,

1984: Çin Sosyal Bilimler Akademisi, Urumçi'de misafir araştırmacı,

1997-1998: Tokyo Üniversitesi Yabancı Diller Okulunda misafir profesör,

2000: Uppsala'daki Swedish Collegium for Advanced Studies in Social Sciences araştırmacı,

2001: Tipoloji Araştırmaları Merkezinde [Centre for Typological Research] (La Trobe Üniversitesi/Melbourne) misafir araştırmacı,

2002: Hamburg Üniversitesinde misafir araştırmacı,

2002: Max Planck Evrimsel Antropoloji Enstitüsünde [Institute for Evolutionary Anthropology] (Leipzig), misafir araştırmacı,

2003-2004: Boğaziçi Üniversitesi Dil Bilimi Bölümünde misafir profesör,

2005-2006: Swedish Collegium for Advanced Study'de (Uppsala) üye sıfatıyla araştırmacı,

2006: Kyoto Üniversitesi, misafir bilim adamı,

2006: Mayıs, Yakut Bilimler Akademisi, misafir bilim adamı,

2008: Szeged Üniversitesi, Altayistik Bölümü, misafir profesör,

2008-2018: Pekin Milletler Üniversitesi, MİNZU'da misafir değişik zamanlarda misafir profesör,

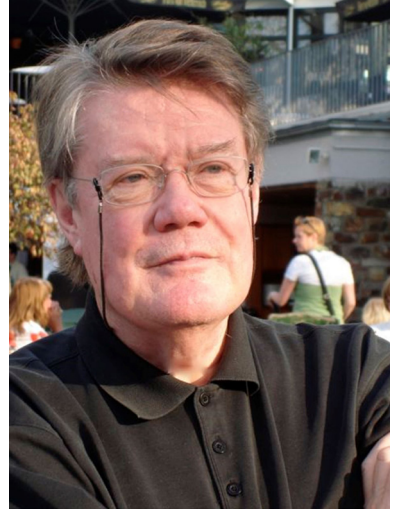
2009-2010: Zürih Üniversitesi, Genel Dil Bilimi, misafir profesör,

2011: Tanınmış Yabancı Bilim Adamlarını Davet Programı çerçevesinde "Famous Outside Scholars Invitation Program" Pekin Milletler Üniversitesi-MİNZU'da misafir profesör.

Ufuk açıcı, sağlam teorik temellere dayanan yayınları, 1967 yılından itibaren çeşitli akademik kurum ve kuruluşun kurullarında görev alması, kurduğu akademik ilişkiler ve dostluklar, Lars Johanson'un gerek Türkolojide gerekse dil biliminde geniş ve seçkin bir çevre kazanmasını sağladı. Alandaki saygınlığı çeşitli ödüllerle tescillendi. 1998 yılında Türk Dil Kurumu tarafından Üstün Hizmet Ödülü'ne; 2004 yılında da Türk Kültürüne Hizmet Vakfınca Türk Dünyası Türk Dili Şeref Ödülü'ne; 2008 yılında ise Cumhurbaşkanlığı tarafından 6. Uluslararası Türk Dil Kurultayı sırasında Türkiye Cumhuriyeti Liyakat Nişanı'na layık görüldü. Ayrıca Attila József Üniversitesi (yeni adı Szeged Üniversitesi, Szeged, Macaristan) Johanson'a 1999 yılında *doctor honoris causa* yani şeref doktorası verdi.

Johanson'un çalışmaları Türk dili ve edebiyatının bütün alanlarını kapsar. Tespit edebildiğim kadarıyla onun adıyla basılan ilk yayın 1963 yılına aittir. Bu çalışma, 2024 yılında toplu olarak İsveççe yayımlanan edebiyat ve kültürle ilgili yazılarının yer aldığı *Om min penna ägde kraften ... En blick tillbaka på turkisk litteratur och kultur* [Kalemimin Gücü Olsaydı... Türk Edebiyatı ve Kültürüne Bakış] (Stockholm) başlıklı kitabın içindedir. Akademik öz geçmişinde yer vermediği yazıları da içine alan bu kitap, Türk yazarları ile pek bilinmeyen yakın dostluğunun işareti olan resimlerle de süslenmiştir.

Johanson, ömrünün sonuna kadar düzenli olarak çalışmaya devam etmiştir. Ölümünden kısa bir süre önce güncellenen son yayın listesinde 2027 yılında basılması planlanan yayınları yer alır. Bunların ayrıntılı bir değerlendirmesi başka bir çalışmanın konusudur. Johanson, Türk diliyle ilgili çalışmalarının başında Türkçe fiil çekim morfolojisine odaklanır. 1990'lardan itibaren "*Diller karşı karşıya geldiğinde ne olur?*" sorusu çalışmalarında önemli bir yer tutar. Görünüş ve dil ilişkilerinde geliştirdiği modeller, başka dillerdeki benzer durumların açıklanması için de kullanılır. Dil ilişkilerini ele aldığı 1992 tarihli kitabın Türkçe çevirisi TDK tarafından *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler* başlığıyla yayımlanır. Kitap ayrıca İngilizceye ve Çinceye de çevrilir. Görünüşü ele aldığı kitabı ise *Türkçede Görünüş* adıyla TDK tarafından 2026 yılında basılacaktır. Avrupa dillerinde görünüş konusunu 2000 yılında yayımladığı "Viewpoint operators in European languages" adlı geniş makalesinde ele aldı. (Dahl, Östen (ed.) *Tense and aspect in the languages of Europe*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 27-187). 2023 yılında ise *Aspect in the Languages of Europe* (Nobel Yayınları, Ankara) adıyla kitap olarak yayımlandı.

Johanson, öncülüğünde hazırlanıp *The Turkic Languages* adıyla Routledge Yayınevi tarafından basılan kitap *Fundamenta* l'in yerini alan bir temel başvuru kaynağına dönüşmüştür. Kitabın gözden geçirilip genişletilmiş ikinci baskısı 2021 yılında yayımlanmıştır.

Johanson, 2001 yılında Mainz Üniversitesinden emekli olmuştu. Ancak emekliliğinde yayınlarına daha fazla odaklanma fırsatı buldu. Nitekim toplam 259 akademik yayın 2001 ve sonrasında okuyucuyla buluşmuştur. 6 yayın da önmüzdeki iki yılda yayımlanmak üzere sunulmuştur. Bunlar arasında, Cambridge Yayınlarından çıkan *Turkic* (2021) adlı eseri, bütün çalışma hayatının zirvesi gibidir. 1000 sayfaya yaklaşan ebadiyla bu kitap, Türk dil ve lehçelerini bütün olarak ele alan, tek yazarın kaleminden çıkmış en önemli Türkoloji yayınıdır. Kitapta Türk dili ile ilgili olup da el atılmayan bir dönem ve konu yok gibidir. Brill tarafından onun başeditörlüğünde hazırlanan *Encyclopedia of Turkic Languages and Linguistics Online* adlı çalışma da günümüz Türkolojisinde en zengin içeriğe sahip ansiklopedidir. Bu ansiklopedi, ancak onun gibi Türkoloji ve dil bilimiyle ilgilenen hemen herkesle çok yakın bir dostluk ağı kurmuş birisi tarafından tamamlanabilirdi. Son büyük yayını Éva Á. Castó ile hazırladığı *Lingua Turcica Agemica* (Wiesbaden 2025) adlı kitaptır. Kitap, uzun zamandır üzerinde çalıştığı 17. yüzyılda İsfahan'da yazılmış "*Türki-yi Acemi*" metinlerin bir girişle birlikte neşridir.

Johanson'un araştırmaları gibi dersleri de Türk dilinin bütün alanlarını kapsamaktaydı. Her bir ders sistematik olarak Türkolojinin tamamını kapsayacak biçimde işlenirdi. Giriş niteliğindeki derslerde Türk dünyası, tarih ve ağdaş kollarıyla Türk dili ve konuşurları bütün olarak tanıtılır; Türk dilinin tarihi, tipik özellikleri, farklı kolları, özellikleri kapsayıcı biçimde ele alınırđı. Mainz'de onun görev yaptığı dönemde sabit bir ders programı yoktu. Mezun olabilmek için Türk dilinin farklı kollarından alınması gereken belgeler vardı. Bu belgelerin bazıları bir dönemde bir saatlik, bazıları ise üç dönemde haftada üçer saatlik dersler sonunda alınmaktaydı. Bir o kadar ders ya ikinci ana daldan ya da iki yan daldan alınmak zorundaydı. Türkiye Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi değişmez sınav alanları idi. Onun yanına farklı kollardan olmak üzere seçilecek iki alandan sınava tabi tutulurduk. rnek olarak Türkoloji alanındaki doktora sınavımda, Ebusuud Efendi'nin fetvaları yanında, Tatarca ve Hakaşadan sınav olmuştum. Her sene değişen derslerde Türk dünyası bir bütün olarak görülür, karşılaştırmalı incelemeler yapacak bir temel kazanılırdı. Düzenli olarak sürdürülen kolokyum dersleri ise araştırma konularımızı katılımcılarla tartışmamız ve kalabalık karşısında konuşma deneyimi kazanmamız için büyük bir fırsattı.

Johanson, zgn yazıları, dergi ve kitap serisi editrlkleri dışında günümüz Trkologlarını doğrudan veya dolaylı olarak desteklemek suretiyle de Türkolojiye büyük katkıda bulunmuştur. Israrlı abalarıyla Mainz'i karşılaştırmalı dil bilimsel Türkolojinin merkezine dönüştürmüştür. Genç akademisyen adayları ile alanın en seçkin akademisyenleri burslar, konferanslar, davetler sayesinde Mainz'de buluşmuş, dostluklar oluşturmuş ve daha sonra birlikte çalışma fırsatı bulmuştur. Bugün Türkoloji eğitimi verilen her kurumda yolu Mainz'le veya Johanson'la kesişmiş birini bulmak mümkündür. Türkoloji uzmanlarının birbirlerini tanımalarını ve dil bilimi başta olmak üzere başka alanlardan uzmanlarla dostluklar kurmalarını, birlikte çalışmalarını desteklemiştir.

Doktora ğrencilerine Türkolojinin çok farklı konularında tezler yaptırmıştır. Kendi çalıştığı bir konuyu öğrencisine alıştırtmamak da sadece kendi çalıştığı konuları çalıştırmak da iyi bir doktora danışmanının kaçınması gereken hususlardır. Johanson konu seçiminde öğrencileri yönlendirir ama hiçbir zaman zorlamaz, ihtiyaı olduğundaydı onlara genç zaman ayırırdı. Öğrencileri başta olmak üzere genç akademisyen adaylarının yetişmeleriyle yakından ilgilenir, yanında doktoralarını yapan öğrencilerin kelerine dönmelerini her zaman teşvik eder, dönme kaygılarını gidermeye çalışırdı.

Mainz niversitesindeki dönüşüm sürecinde, Türkolojinin zaten gle elde ettiği bağımsızlığını koruyamama, başka bilim dallarının yanında ikinci plana düşme riskini görmüştü. Bu yüzden Mainz geleneğini Hacettepe niversitesi bünyesinde kurulan ağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümünde güçlendirerek devam ettirme çabamızı her zaman desteklemişti, faaliyetlerimizle gurur duymuştu. Kuruluş aşamasında Bölüm vizyonunu yansıtacak bir

şeyler yazmasını istediğimizde şunları göndermişti: *Zengin Türk dili dünyasında hâlâ pek çok bilimsel keşif mümkündür. Okulların, üniversitelerin ve akademilerin en önemli görevi, yeni kuşakların konuya ilgisini uyandırmak ve onlara iyi çalışma yöntemleri öğretmektir. Uzun ve verimli Türkoloji geleneği ancak bu şekilde sürdürülebilir.* Yerimizin sınırlılığı nedeniyle çoğunun adını bile anmadığımız Johanson'un çalışmaları bundan sonra da Türkolojide ilham kaynağı olmaya devam edecektir.

Kaynaklar

Demir, Nurettin, "Dil Bilimsel Türkoloji ve Lars Johanson." *Uluslararası Türkçenin Batılı Elçileri Sempozyumu Bildirileri. 5-6 Kasım 2012. 5-6 Kasım 2012*, haz.: Fikret Turan vd., TDK Yayınları, Ankara 2016, s. 111-126.

Demir, Nurettin, Turan, Fikret, "Lars Johanson", *Scholarly Depth and Accuracy: Lars Johanson Armağanı*, Grafiker, Ankara 2002, s. 11-37.